

ШЕВЧЕНКО Сергій Олексійович,
канд. пед. наук, доц.,
доц. каф. філософії, соціології держ. упр. ДРІДУ НАДУ

**ОБГРУНТУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЕФЕКТИВНОГО
ДЕРЖАВНО-ГРОМАДСЬКОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ
ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

У контексті входження України до єдиного європейського освітнього простору на основі аналізу існуючих проблем, суперечностей і причин обґрунтовується мета й основні завдання, що зумовлюють необхідність формування та впровадження концепції ефективного державно-громадського механізму управління якістю вищої освіти.

Ключові слова: концепція, державно-громадський механізм, управління якістю вищої освіти, завдання, проблеми.

Шевченко С. А. Обоснование концепции эффективного государственно-общественного механизма управления качеством высшего образования в Украине

В контексте вхождения Украины в единое европейское образовательное пространство на основании анализа существующих проблем, противоречий и причин обосновываются цели и основные задачи, которые обуславливают необходимость формирования и внедрения концепции эффективного государственно-общественного механизма управления качеством высшего образования.

Ключевые слова: концепция, государственно-общественный механизм, управление качеством высшего образования, задачи, проблемы.

Shevchenko S. O. Grounding of the concept of effective state and public mechanism for quality control in higher education in Ukraine

In the context of Ukraine's entering to the European education area and basing on the analysis of existing problems, contradictions and causes the objective and main task are

grounded, which necessitate the development and introduction of the concept of effective state and public mechanism of quality control in higher education.

Key words: concept, public and state mechanism, quality control in higher education, tasks, problems.

Постановка проблеми. Необхідність розроблення концепції ефективного державно-громадського механізму управління якістю вищої освіти в Україні (далі - концепція) зумовлена суспільним визнанням поступу до суспільства компетентних громадян з високою якістю життя, необхідністю забезпечення конкурентоспроможної якості вітчизняної вищої освіти в умовах її інтеграції до європейського освітнього простору, інформаційно-технологічних та комунікативних змін, посилення процесів світової глобалізації та суспільної конкуренції, усвідомленням значущості проблеми успішного цивілізаційного розвитку України, збереження її національної безпеки, що є визначальним для економічного розвитку країни.

Стратегічні завдання, задекларовані державою в попередні десятиріччя, щодо демократизації управління вищою освітою, її якості, забезпечення рівного доступу до неї всіх громадян не набули повної реалізації. Розмаїття ролей, якими представлена держава на ринку освітніх послуг (замовник, власник, мотиватор, спостерігач, наглядач, гравець, арбітр, власник, гарант) певним чином проєктується на сферу оцінювання якості вищої освіти та оцінку гарантій якості послуг. Основний ефект оцінювання якості вищої освіти полягає у створенні умов, за яких усі зацікавлені сторони перебувають у режимі перманентного моніторингу і взаємодії з ВНЗ.

У зв'язку із входженням України до міжнародних освітніх програм МОНмолодьспорт задекларувало якість вищої освіти як «ступінь відповідності реальних результатів освіти ринковій кон'юнктурі; показник матеріально-технічної і ресурсної забезпеченості освітнього процесу; комплексний показник чинників престижності й економічної ефективності освіти; показник досконалості змісту, технологій і системи оцінки досягнень; показник інвестиційної принадності освіти тощо» [3, с. 2]. У державному управлінні надзвичайно важливим є розуміння того, що якість вищої освіти – це не тільки наявність професійних знань, але й характер та рівень освіти в цілому, організаційна культура, рольова і функціональна готовність випускника ВНЗ до управлінської діяльності, його здібність і здатність до

розвізнавання та розуміння різнопланових проблем, творчого пошуку шляхів їх раціонального розв'язання, навички самоосвіти.

Однією з вимог сучасного соціально-економічного розвитку України є необхідність модернізації державного управління якістю вищої освіти, яка ґрунтується на демократичних принципах, врахуванні громадської думки, поєднанні державного й громадського компонентів в управлінні, тобто переході до державно-громадського управління якістю вищої освіти.

При цьому «державно-громадське управління якістю вищої освіти» розуміється як один із видів соціального управління, яке виявляється в спільній, взаємоузгоджений і взаємодоповнюючій діяльності державних і недержавних органів, суспільних інституцій, об'єднань, утворень громадськості з відповідним розподілом між суб'єктами управління прав, обов'язків, повноважень та відповідальності за їх реалізацію, предметом якої є конкурентоспроможна якість вищої освіти (як системи, процесу і результату) та її відповідність актуальним і перспективним потребам особистості, суспільства й держави. Воно визначає мету, політику й відповідальність у сфері управління якістю вищої освіти, які забезпечуються шляхом реалізації певних управлінських механізмів, форсайтних підходів та інших засобів, спрямованих на прогрес і розвиток тих зон, від яких залежать якість життя і технології її забезпечення.

Забезпечити таке управління може державно-громадський механізм управління якістю вищої освіти в Україні, який ми визначаємо як динамічне утворення – систему взаємоузгоджених правових, економічних, соціальних, організаційних і політичних процесів, засобів, методів, важелів, зв'язків, процедур, способів цілеспрямованого впливу органів державного управління, наукових, професійних і громадських кіл на якість вищої освіти (якість системи, процесу і результату) та фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта для досягнення стратегічної мети – забезпечення конкурентоспроможної якості вищої освіти, затребуваної державою, суспільством та його громадянами.

Концепція має визначати основні напрями, пріоритети і завдання ефективного механізму державно-громадського управління якістю вищої освіти в Україні в контексті реалізації державної освітньої політики в умовах входження до Болонського процесу. Її упровадження залежить від усвідомлення важливості цієї якості, виявлення

причин її зниження, подолання існуючих бар'єрів, формування системи управління якістю в комплексі всіх її параметрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як у науковому, так і в практичному вимірах розроблення та забезпечення механізмів управління якістю вищої освіти є складною проблемою. Вітчизняні науковці В. М. Бесчастний, М. М. Білинська, Л. А. Гаєвська, Н. Г. Діденко, Н. М. Драгомирецька, О. М. Іваницька, В. І. Луговий, Т. О. Лукіна, В. М. Огаренко, О. С. Поважний, Л. Л. Прокопенко, Н. Г. Протасова, В. В. Сиченко, М. Ф. Степко, Є. М. Суліма та ін. роблять значний внесок у її розв'язання. Але бракує концептуального бачення ефективних механізмів державно-громадського управління якістю вищої освіти з урахуванням еволюції менеджменту якості, європейського та світового досвіду участі в цьому процесі громадськості, конкретних засобів розв'язання проблеми.

Мета статті. Обґрунтування вихідних положень такої концепції є метою дослідження.

Виклад основного матеріалу. Наше дослідження дає підстави констатувати загострення суперечностей між потребами держави, суспільства, громадян у конкурентоспроможній якості вищої освіти, яка б забезпечувала високий рівень життя українців, певне позицювання України в Європі та світі, й відсутністю науково-теоретичного обґрунтування, прикладних розробок з розвитку відповідних механізмів державного управління.

Метою концепції ми вбачаємо визначення основних напрямів і шляхів практичної реалізації державно-громадського механізму управління якістю вищої освіти в Україні як ефективного засобу реалізації державно-громадського управління якістю вищої освіти, спрямованого на розвиток державної освітньої політики, громадської складової в ній, здійснення переходу від директивного державного до регулюючого державно-громадського управління, забезпечення конкурентоспроможної якості вищої освіти в умовах входження до Болонського процесу, особистісного розвитку громадян України відповідно до вимог інноваційного розвитку суспільства [1; 2].

Основними проблемами, на розв'язання яких спрямована концепція, є:

- невідповідність сучасним викликам, пріоритетам Болонського процесу законодавчої, нормативно-правової бази щодо розвитку державно-громадського механізму управління якістю вищої освіти;

- неспроможність державного управління скоординувати та об'єднати інтеграційними процесами вищу освіту, науку й бізнес, вплинути на суспільне сприйняття значення розвитку державно-громадського управління якістю вищої освіти для здійснення конкретних кроків у напрямку взятих на себе зобов'язань в умовах приєднання до Болонського процесу;
- невмотивованість суспільства та бізнесу до інвестування у вищу освіту;
- відсутність ринкового тиску на вітчизняну вищу освіту з метою підвищення її якості, негативний вплив на неї відведеного ринком праці підпорядкованої позиції переробним та високотехнологічним галузям з високими вимогами щодо спеціалізованих професійних компетентностей;
- наявність у структурі попиту на вищу освіту вищих навчальних закладів, що продукують посередню освіту, а також сегментів, індиферентних до проблеми якості вищої освіти;
- зниження ринкової вартості диплому про вищу освіту, розмивання елітарно-конкурентного академічного середовища вищої школи, неготовність значної частини ВНЗ до нових жорстких умов освітнього ринку, швидкого зростання конкуренції у сфері освітніх послуг;
- значна кількість ВНЗ на 46 млн населення є джерелом недовіри світової спільноти до якості вищої освіти в Україні, що формує не найкращий імідж нації;
- формування державної системи ступеневої підготовки фахівців, упорядкування національної системи кваліфікацій працівників, ступенів вищої освіти, системи наукових спеціальностей;
- роками сформована напівзакритість діяльності ВНЗ, звітування їх тільки перед органами державного управління, а не перед найбільш зацікавленими категоріями роботодавців, студентів, їх батьків, громадськості, незадіяність можливостей колективів і громадськості в управлінській діяльності;
- невідповідність структури і змісту вищої освіти сучасним потребам суспільства, ринку праці, економічним викликам, запитам особистості, неефективна практика працевлаштування випускників ВНЗ, їх професійного супроводу;
- несформованість системи національного моніторингу якості вищої освіти;
- відсутність у ВНЗ України студентів з передових країн;
- зростання бюрократизації та збільшення затрат на забезпечення якості.

Проблеми державно-громадського управління якістю вищої освіти зумовлені суперечностями:

- між сучасними потребами суспільства й економіки, що має базуватися на знаннях, і структурою та якістю випуску кадрів з вищою освітою, яка не дозволяє досягти цілей їх розвитку, спричиняє зростання безробіття серед висококваліфікованих громадян та їх перекваліфікацію;
- проголошеним органами державного управління принципом рівного доступу до якісної вищої освіти та неминучою конкуренцією між ВНЗ, яка призведе до їх поділу на елітарні та непрестижні;
- створенням умов для мобільності навчання студентів, за якого відбувається асиміляція культурних традицій у межах ВНЗ і держави та необхідністю забезпечення ВНЗ національних культуротворчих функцій;
- змістом вищої освіти та його невідповідністю потребам дійсності й перспективам майбутнього;
- кількістю ВНЗ, рівнем охоплення вищою освітою молоді відповідного віку та якістю науково-освітнього потенціалу, наявною ресурсною базою та структурною організацією;
- структурою, зростанням кількості спеціальностей, спеціалізацій, напрямків підготовки у ВНЗ і якістю вищої освіти: немає переходу кількості в якість;
- зростанням обсягів інформації та певними обмеженнями можливостей її переробки й засвоєння суб'єктами навчально-виховного процесу у ВНЗ.

Причини, що зумовили необхідність упровадження державно-громадського механізму управління якістю вищої освіти, такі:

- низькі темпи формування громадянського суспільства в державі;
- відсутність наукової обґрунтованості й системності в державній освітній політиці, чіткої координації дій центральних, регіональних та місцевих органів державного управління вищою освітою щодо забезпечення її якості; відзеркалення зростаючих вимог роботодавців щодо необхідності змін у змісті вищої освіти, визначальної твірної ролі органів державного управління;
- невизначеність і невиразність перспектив політики органів державного управління у сфері вищої освіти і її якості, відсутність кореляції її з фінансовими, адміністративними, правовими та людськими ресурсами;

- неоднозначне розуміння учасниками освітнього процесу сутності державно-громадського управління якістю вищої освіти;
- «безсуб’ектність» громадськості в управлінні якістю вищої освіти, незначний вплив громадських органів у прийнятті ефективних управлінських рішень;
- відсутність урядових рішень, не розроблена методологічно й методично база із забезпечення якості вищої освіти, хронічна нестача коштів тощо;
- усередстаючі очікування студентів щодо спроможності ВНЗ задовольнити їх потреби, корпоративні інтереси викладацького середовища;
- відсутність нових утворень державно-громадського походження для зовнішнього забезпечення якості;
- розуміння багатьма ВНЗ системи забезпечення якості як внутрішнього контролю, а не як інструменту для стратегічного розвитку;
- повільна динаміка внутрішнього забезпечення якості вищої освіти (створюються невеличкі сектори, виокремлюються відповідальні особи та ін.);
- нездіяність студентів в оцінці якості вищої освіти, здебільшого формальна й несистемна, не впликова на прийняття управлінських рішень їх роль у представницьких органах;
- безстатусне і безсуб’ектне вітчизняне ранжування ВНЗ, яке не перетворилось (і за таких умов не змогло б перетворитись) в інструмент забезпечення якості вищої освіти; критерії ранжування ВНЗ перебувають у стані первинної розробки, не об’єднані у відповідні кластери, а сама процедура не стала інструментом державно-громадського управлінського механізму; відсутність правового підґрунтя для прийняття управлінських рішень;
- відсутність у державних стандартах вищої освіти ряду аспектів, важливих для якості вищої освіти: змісту й структури освітніх програм, ефективності наукових досліджень, взаємодії ВНЗ з працедавцями та ринком праці, участі студентів у визначені змісту й організації навчального процесу, оцінювання якості і т. ін.;
- існування суттєвих недоліків моніторингу якостю вищої освіти: використання стандартних однотипних моніторингових індикаторів, що містять майже незмінні параметри кількісних і якісних характеристик, які формувалися і використовувалися в раніше існуючих формах, станах, умовах і не можуть в подальшому бути універсально валідними;

- панування у вищій школі перевірок засвоєння знань і оволодіння навичками, обмаль форм контролю отримання знань і підготовки спеціалістів, орієнтованих на оцінку якості вищої освіти;
- малоекективний розподіл функцій між суб'єктами управлінського процесу, слабкі причинно-наслідкові й зворотні зв'язки зі студентами, їх батьками, замовниками – працедавцями, приватним сектором економіки тощо;
- перетворення вищої школи з продуцента знань на їх ретранслятора, підготовка студентів до зайняття функціональних посад з алгоритмічним та репродуктивним характером праці, що прирікає шлях у майбутнє нашої держави як території для розміщення шкідливих індустріальних виробництв з дешевою робочою силою;
- низька середня вартість підготовки одного студента в університеті, академії, інституті (у 2009 – 2010 рр. значно менша, ніж студента технікуму, училища, коледжу, ПТУ);
- подрібненість напрямів і спеціальностей підготовки, рівнева й галузева деформація вищої освіти, неправильне співвідношення в підготовці фахівців природничо-математичного та інженерно-технічного спрямування, з одного боку, та економічного, менеджерського, правничого, з іншого боку, слабкість дослідно-інноваційної складової;
- невпливовість на розвиток процесів забезпечення якості вищої освіти державно-управлінського ресурсу створення системи національних ВНЗ, не сформована система правового й економічного стимулювання розвитку університетів;
- системна криза управління;
- відсутність у сучасних вітчизняних системах оцінювання переконливих показників якості вищої освіти, які визнано базовими в усьому світі – кар'єрного зростання випускників та ступеня задоволення роботодавців-замовників;
- академічний консерватизм і небажання працівників ВНЗ змінювати усталені звички й правила;
- розуміння керівництвом ВНЗ фактичного самовизначення реформаторського статусу в процесі забезпечення якості вищої освіти та отримання додаткових проблем пролонгованої дії в невідповідному нормативно-правовому полі;

- значна ресурсоємність і віддаленість у часі результатів процесу забезпечення якості вищої освіти;
- відсутність спеціальних знань у керівників ВНЗ та керівників органів державного управління вищою освітою з проблемами, відсутність системи наукового супроводу органів державного управління вищою освітою, недостатня їх підготовленість (у тому числі професійна) до розв'язання нових проблем, пов'язаних із забезпеченням та гарантуванням якості вищої освіти у ВНЗ та державі.

Висновки. Отже, серед стратегічних напрямів дії ефективного механізму державно-громадського управління якістю вищої освіти можна виділити такі:

- оновлення й удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази вищої освіти та державно-громадського управління її якістю;
- оновлення цілей і змісту вищої освіти на основі компетентнісного підходу, урахування світового досвіду, перехід від процесної до результатної, компетентнісної парадигми вищої освіти;
- перехід до державно-громадського управління якістю вищої освіти, за якого контроль якості – це лише одна з багатьох функцій цілісного багатофункціонального процесу, що має забезпечити розвиток вищої освіти, якісно нові зміни в галузі в цілому, у її основних процесах і результатах цих процесів;
- забезпечення національного моніторингу якості та моніторингу управління якістю вищої освіти в Україні;
- рух оцінювання якості від акцента на його відповідальності за минулу до майбутньої ефективності;
- розвиток системи науково-інформаційного забезпечення та інноваційної складової державно-громадського управління якістю вищої освіти та ін.

Основними завданнями формування й упровадження концепції ефективного державно-громадського механізму управління якістю вищої освіти є:

- готовність вищої освіти України до відкриття кордонів між державами світу, підвищення мобільності студентів, викладачів і науковців, утворення відкритого наднаціонального ринку праці для фахівців з вищою освітою, всезростаючої міжнародної конкуренції у сфері навчання студентів – іноземців і початку формування світового ринку освітніх послуг, конкуренції на ринку праці, насичення його випускниками ВНЗ;

- здійснення еволюційного переходу від індустріального суспільства до суспільства знань, де економіка спирається на високотехнологічні досягнення, а ринок праці потребує фахівців із вищою освітою;
- інтеграція України в європейський освітній простір, вищість принципів і пріоритетів Болонського процесу;
- досягнення в державно-управлінській галузі консенсусу між державою, бізнесом, промисловістю, вищою школою та науковою спільнотою, суспільством щодо конкурентоспроможного позиціювання України у світі і вирішення проблем власного соціально-економічного розвитку;
- розширення повноважень громадян у розробці, прийнятті та реалізації рішень у процесі державно-громадського управління якістю вищої освіти, в якому чітко розподілені та узгоджені компетенція і повноваження, функції і відповідальність всіх суб'єктів освітньої діяльності;
- перехід від екстенсивного використання людських ресурсів з низьким рівнем базової професійної підготовки до їх інтенсивного використання (але висококваліфікованих, адаптованих до інноваційної економіки соціальної спрямованості) шляхом тісної міжурядової та міжвузівської співпраці;
- перехід від технічних методів контролю якості вищої освіти до управління якістю як способу управління вищою школою; розуміння якості як найбільш важливого чинника, що сприяє організаційному успіху і зростанню вищого навчального закладу на національному та міжнародному рівнях;
- визначальність ідеї про незрівнянність (за значущістю і ступенем інтеграції різних служб і підрозділів) жодної з управлінських цілей у порівнянні з ціллю забезпечення високої якості вищої освіти;
- розуміння того, що однією з ознак якості вищої освіти є досягнення в діяльності освіченої людини професійності, здатність вищої освіти формувати професіоналів у власному процесі. Професіоналізм має спиратися не на післявузівське накопичення досвіду використання знань методом проб і помилок, він є елементом освітнього процесу і має бути спрямованим на якість діяльності;
- упорядкування мережі ВНЗ з передачею всіх у підпорядкування МОНмолодьспорту України;

- підготовка студентів до їх майбутньої кар'єри, відкриття можливостей до їх особистісного розвитку;
- стандартизація діяльності ВНЗ, створення комплексів ВНЗ III – IV та I – II рівнів акредитації, інтеграція їх освітніх програм;
- необхідність удосконалення системи ліцензування, атестації та акредитації ВНЗ (для багатьох ВНЗ отримати акредитацію важливіше, ніж будь-яке доведення поліпшення забезпечення якості);
- моделювання нових систем і процедур державно-громадського управління якості вищої освіти, надання державних субсидій для їх впровадження за принципом управління «за результатами», тобто перегляд основних позицій і розробка нових стандартів вищої освіти з метою відтворення в них фактологічної та особистісної компонент професійної підготовки;
- розробка та запровадження критеріїв якості вищої освіти, перегляд тих, які не є в площині освіти: якість життя разом із ціннісними орієнтирами особистості, заробітна плата, технічне оснащення і т. ін.;
- розвиток дистанційної форми навчання з метою активізації самостійної навчально-наукової роботи студентів шляхом створення науково-освітнього інформаційного простору (державного і європейського);
- забезпечення в механізмі управління якістю вищої освіти руху від контролю і редукціонізму (спрощення) в напрямку складності й удосконалення;
- перехід до масової, а згодом до загальної вищої освіти (охоплення понад 60 % молоді), необхідність навчати чимало людей з невисокими здібностями в межах класичних академічних програм.

Список використаних джерел

1. **Болонский** процесс: итоги десятилетия / под науч. ред. В.И. Байденко. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2011. – 446 с.
2. **Болонський** процес 2020 – Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі : комюніке конференції Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту, Льовен і Лувен-ла-Ньюв, 28 – 29 квіт. 2009 р. – Режим доступу : www.mon.gov.ua.

3. **Забезпечення** якості вищої освіти – важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства : матеріали до доповіді міністра освіти і науки Станіслава Ніколаєнка на підсумковій колегії МОН України, м. Харків, 1 – 2 берез. 2007 р. // Освіта України. – 2007. – № 16 – 17. – С. 1 – 20.